

Kőrösi Csoma és a tibeti orvoslás

200 éve született egy kis erdélyi faluban a tibetológia székely-magyar megalapítója: Kőrösi Csoma Sándor, és közel 100 esztendeje jelent meg az első összefoglaló munka erről a páratlanul érdekes, szívós és szerény, kivételes nyelvi talentum tudományos teljesítményéről, egy Bengáliában működő, brit érdekltséget képviselő, de általános értéket mentő magyar orvosdoktor Duka Tivadar tollából. *Life and Works of Alexander Csoma de Körös* 1885-ben hagyta el a londoni Trübner nyomdáját, majd némi késéssel a Magyar Tudományos Akadémia is kiadta *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai* címmel, ami magában véve még nem bírna orvostörténeti jelentőséggel. Ám Duka Tivadar figyelmét, lévén maga is orvos, nem kerülte el azon fontos tény, hogy a rejtélyes sziklakolostorok országának ősi medicinájáról páratlan értékű leírást készített az idegenben elhunyt hazánkfia, akit a nemzetközi tudományos élet a tibeti—angol szótár és nyelvtan zseniális összeállítójaként tart számon. Joggal tétélezhetnek fel, hogy a gyarmatosítás klasszikus korának első rendű világnyelve, az angol igazán alkalmas volt Kőrösi Csoma medicinát lejegyző munkássága megismertetésére, ám ha az ázsiai gyógyítással foglalkozó művekbe (Garrison, Szumowszki, Thorwald) lapozunk, Kőrösi Csoma nevével nem találkozunk. Az első nem magyar szakember, aki Kőrösi Csoma Sándornak az *Analysis a Tibetan Medical Work* című munkájára hivatkozik, Heinrich Laufer berlini orvos volt, a *Beiträge zur Kenntnis der Tibetischen Medizin* címen megjelent 1900-as kiadású monográfiájában. Erre utal aztán századunk talán legtekintélyesebb orvostörténésze, Karl Sudhoff a *Kurzes Handbuch der Geschichte der Medizin* (Berlin, 1922) című alapvető könyvében, szószerint idézve: *Über die Medizin Tibets hat vor bald 90 Jahren der Ungar Alexander Csoma von Körös nach entbehrungsreichen Studien im Lande selbst die ersten Nachrichten gegeben*”, vagyis a prioritás pálmáját elhelyezve Sudhoff professzor a dardzsilingi síremlékre — amelyről valószínűleg nem is tudott.

Külön köszönet illeti a neves német orvostörténészt, mivel egyetlen hasonló tárgyú, világnyelven megjelent műben sem olvasható annyi magyar tudós neve, mint az övében; elég Balassa János, Lumnicer Sándor, Balogh Kálmán, id. Bókay János, vagy Fodor József nevét említeni. Semmelweis „német eredetű magyarként” szerepel, mindez azt bizonyítja, hogy eddig Karl Sudhoff tanúsított irántunk a legnagyobb érdeklődést és megértést.

Az őshazát kereső honfitársunk tibeti mesterének, Szangje Puncog lámának nevét azonban Sudhoff sem említi, holott a legalaposabb régi orvostörténészek egyike. Pedig a zanglai láma magyarázó-

közvetítő szerepe döntő volt, így teljesen igaza van Benedek Istvánnak, amikor a tudós tibeti orvospap nevét a bibliográfiákból hiányolja, és megkésve szolgáltat neki igazságot *Mandragóra* című művében (1979, I. kötet).

Duka doktor a könyvéhez függelékként odacsatolta egy tibeti orvosi könyv ismertetését, amelyet angolul kellett (volna) az orvostörténészeknek olvasni. Ezek alapján ismertetjük a rejtélyes belsei ázsiai medicina lényegét.

A legfontosabb tibeti nyelven íródott orvosi munka a „rGyud bZhi”, négy részben. Magának Shakya (azaz Buddha) személyének tulajdonítják a szerzőséget. A tibeti értekezés anyaga szanszkritből származik.

A tanult Láma, aki az elemzését elvégezte, erről a következőket beszélte el Csomának.

Khri-srong Dehutsan király idején időszámításunk után a VIII. vagy IX. században egy tibeti tolmács Kashmir-i tartózkodása folyamán egy pandit (brámán tudós) segítségével — aki maga is orvos volt —, elvégezte a fordítást és átadta a fent említett királynak. Az értekezést egyéb tanult írástudók is átnézték és mint autoritást (tudáson alapuló tekintélyt) elfogadták.

Azt állítják, hogy emellett kb. negyven más orvosi könyv is létezett Tibetben, nem számítva a Stangyur nagy enciklopédiájában található öt könyvet.

A legfőbb tibeti orvosi iskola Chák-phuri-ban van, egy kolostorban Lassa-tól nem messze. Két kisebb, Chák-zur-nak nevezett pedig az ország belsejében található.

A) *Az első rész*, melyet gyökérzetnek vagy az orvosi értekezés alapjának neveznek, hat fejezetre tagolódik.

I. Az első fejezet leírja, Shakya hogy alakította át magát orvossá egy gyógynövény ültetvényeket övező erdőben, és ott egy fennkölt helyen hogy adta át instructióit tanítványainak, akik nagy számban istenek, bölcsek és ortodox emberek voltak.

II. A második fejezetben Shakya így szól: „Barátaim! legyen ismert előttem, hogy minden emberi teremtesnek, aki egészséges akar maradni, avagy beteg akar gyógyítani és meghosszabbítani az emberi életet, el kell sajátítania a medicina tudományát. Hasonlóképpen aki az erkölcsöt, a gazdagságot vagy boldogságot keresi, illetve aki azt akarja, hogy mások tiszteljék és respektálják, meg kell tanulnia a gyógyítás művészetét. Meg kell ismerkednie az orvosi tudomány négy részével, melyek a következők: az elmélet, a magyarázat, a tanulás és a gyakorlathoz szükséges manuális készség. El kell sajátítania a gyógyítás nyolc ágát, nevezetesen 1. a test mint egész kezelését, 2. a gyermekbetegségek kezelését, 3. a nők betegségeinek, 4. a gonosz szellemek által okozott betegségeknek (elmebetegségek), 5. a kés, vagy lándzsa okozta sebeknek, 6. a mérgező állatok és növények okozta betegségeknek

ALEXANDER CSOMA DE KOROS.

LIFE AND WORKS

ALEXANDER CSOMA DE KOROS.

A Biography compiled chiefly from hisberta
Unpublished Data:

WITH

A BRIEF NOTICE OF EACH OF HIS PUBLISHED WORKS
AND ESSAYS, AS WELL AS OF HIS STILL
EXISTANT MANUSCRIPTS.

BY

THEODORE DUKA, M.D.

FELLOW OF THE ROYAL COLLEGE OF PHYSICIANS OF ENGLAND;
ASSISTANT-MEDICAL OFFICER, HOSPITAL OF THE ARMY;
MEMBER OF THE COLLEGE OF THE PHYSICIANS OF THE GREAT BRITAIN;
CORRESPONDING MEMBER OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF BUDAPEST.

Trefort

LONDON:

TRUBNER & CO., LUDGATE HILL.

1885.

[All rights reserved.]

A mellékelt könyv címlapja szerint külön érdekesség, hogy Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek dedikálta a szerző, megtalálható rajta Trefort kéjegyve, továbbá a május 15-i dátum is azt bizonyítja, az 1885-ös év első felében jelent meg, eredetileg ugyanis a születési centenáriumra készült el.

kezelését, 7. az öreg kori gyengeség gyógyítását, végül 8. a férfiasság növelésének módját".

A fejezetek száma az egész elmélkedésben 156-ot tesz ki.

III. E fejezetben az emberi szervezetet mutatja be a könyv Indiai fügefá hasonlattal: három gyökér, kilenc hajtás, negyvenhét ág, 224 levél, két virág és három termés.

A test hét fundamentális támasza, melyektől az élet függ, a következő: a nyirok, a vér, a hús, a zsír, a csont, a csontvelő és az ondó.

A három exkrétum: a faeces, vizelet és izzadság.

A betegségek három legfőbb oka: paráznság, a düh és a tudatlanság, a négy kiegészítő (járulékos) ok: a) az évszakok (a hideg vagy a meleg) b) a gonosz lelkek, c) a táplálkozásbeli túlkapás, d) a rossz életmód.

A betegségek a test hat részét érinthetik: a bőrt, a húst, a vénákat, a csontokat, a belső zsigereket és a tápcsatornát. Három testnedv: a köpet, az epe, és a szél (vagy levegő). A negyedik fejezet ismerteti a betegségek szimptomáit, a nyelv és a vizelet vizsgálatát, a pulzus tapintást. Bevezet a betegség keletkezésébe és progressziójába; milyen táplálás megengedett vagy tiltott, milyen panaszokat érez a beteg? Az orvos 29 kérdését, melyet fel kell tennie a betegnek a táplálkozásra, a körelőzményre stb. vonatkozóan, e fejezet tartalmazza.

Az ötödik fejezet sorra veszi a gyógyítás lehetőségeit:

— tekintettel a táplálkozásra, az életmódra és a három testnedvre, a köpetre, az epére és a szélre vonatkozó terapeutikát.

A gyógyszereket három fő csoportba sorolja: fájdalomcsillapítók, hashajtók és hánytatók. Vannak gyógyszerek flatulencia ellen, a test bedörzsölésére stb. Epe ellen phlebotomia és hideg vízben fürdés, köpet ellen meleg borogatás az előírás.

A hatodik fejezet rekapitulálja az elmondottakat és magyarázza az indiai fügefá metaforát: a két virág az egészség és a hosszú élet, a három gyümölcs a jó erkölcs, a gazdagság és a boldogság.

B. A második részben négy dologról van szó a betegségek kezelését illetően — 1. Mit kell kezelni? 2. Mik a valódi ellenszerek? 3. Mily módon használandók a gyógyszerek? 4. Kik használhatják ezeket?

A gyógyítás lehetőségei a következőkben vannak felsorolva: diéta, a gyakorlatozás, a gyógyszer

és a sebészi beavatkozás. Egy fejezet foglalkozik a fogamzással, illetve az embrióval, egy másik a csontokról és az idegekről szól. Ezt követően a testnedvek kerülnek tárgyalásra. Az utolsó fejezet leírja az orvos tulajdonságait; legyen egyaránt jól tájékozott az elméletben és a gyakorlatban, legyen önzetlen és jószívű.

C. A harmadik rész foglalkozik a különböző betegségekkel, nevezetesen a) ezek elsődleges okai-
val, b) a kiegészítő okokkal, c) az alosztályokkal, d) a szimptomákkal, e) a kezelés lehetőségeivel.

A következő a betegségek felsorolása: daganatok: a vízkórosság, a tüdőbetegségek, beleértve a tüdővérszt, a lázat, a sérüléseket és a gyulladást, a fertőző betegségek mint a himlő, az epidemias fekély és a hurut; a szem betegségei, a fül, az orr, a száj, az ajkak, a nyelv, a szájpaplás, a torok, a fogak betegségei; a mellkas, a nyak, a szív, a máj, a lép, a vesék, a gyomor, a bél betegségei, női betegségek, orbánc, aranyér. Ezt követi az egyszerű, illetve a mérgezett sebek kezelése, majd az öregek betegségei, végül a férfiasság kérdése.

D. A negyedik rész tartalmazza az orvosi praxis részleteit, mint a pulzus és a vizelet vizsgálatát, a Medicamentumok, mixtúrák, pilullák, szirupok és hintőporok összetételét. A gyógynövények nomenclatúráját.

A purgatívumok, emeticumok, extractumok és elixírek leírását. Bár közel 1200 módja van annak, hogy a test hőmérsékletét vizsgáljuk, mind besorolható a következő csoportokba: a nyelv és a vizelet vizsgálata, a pulzus tapintása, a körelőzmény felvétele. Az ellenszerek szintén 1200-ra rúgnak, de négy nagyobb csoportba oszthatók: medicamentumok, operáció, diéta, gyakorlatok. A medicamentum vagy fájdalomcsillapító vagy tisztítószert, a manuális beavatkozás gyengéd vagy erőszakos. A táplálék egészséges vagy káros. 360 gyakorlati útja van a gyógyításnak, de ezek a következő háromra redukálhatók le: 1. a pátiens megvizsgálása, 2. a kezelés szabályai, 3. a gyógyszer alkalmazás szabályai. Vé-

